

TRADICIONS ALTRA VEGADA REINVENTADES I NEOFOLKLORE

Jaume Ayats

Universitat Autònoma de Barcelona

La tradició de què tenim consciència és aquella que ja no respectem o que, almenys, estem disposats a desprendre'ns
(JEAN POUILLON)

Abans de començar a explicar res més, vull aclarir que el meu plantejament se situa sobre dues menes de «tradició» que, al meu entendre, intervenen en la vida de la nostra societat. D'una banda, hi tenim allò que habitualment denominem «tradició»: unes activitats que són considerades amb continuïtat perceptible entre el passat i el present, i que han rebut la sanció més o menys col·lectiva —d'allò que es reconeix a si mateix com un grup amb identitat col·lectiva perdurable— de representar aquesta continuïtat. D'una altra banda, però, hi tenim allò que jo denomino «la tradició invisible», o sigui, aquelles activitats humanes que mantenen de forma efectiva la continuïtat social —i que per tal de fer-ho posen en funcionament totes les transformacions necessàries. Maneres de dir, de conceptualitzar, de moure'ns, de menjar..., «maneres de fer» (que diria Michel de Certeau), i també *habitus* (si ens acostem a les propostes de Pierre Bourdieu). Aquesta «tradició invisible», però, no és generalment considerada pels usuaris sota el concepte de «tradició». Fa el seu efecte de manera imperceptible —o poc perceptible: majoritàriament és implícita— i no es fa servir com a símbol o emblema de la continuïtat social (tot i que en una altra etapa de la història pot passar a ser símbol de l'altra «tradició»).

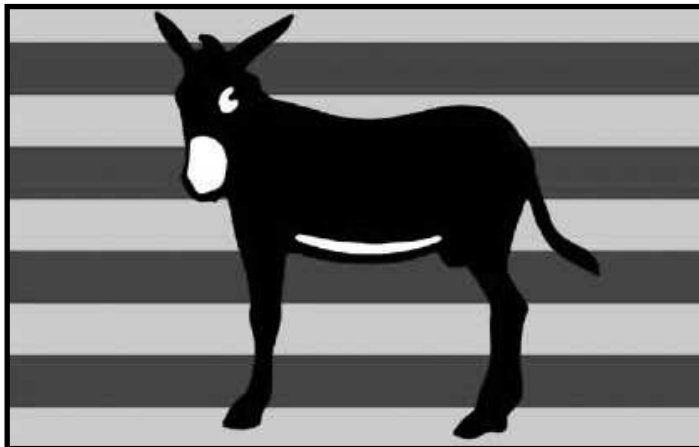
La societat, és clar, funciona gràcies a la «tradició invisible», però la idea de continuïtat, la viu de forma expressiva a través d'allò que denomina tradició, la que en podríem dir «tradició símbol». La funcionalitat de les dues opcions és, doncs, prou distinta perquè la diferenciació ens

sigui útil, malgrat les barreges i gradacions entre les dues categories que puguem aplicar a una activitat. La «tradició simbòlica» sovint pot ser concretada en un consideració que en fa una «tradició objecte», o sigui, que tracta allò que és activitat com si fos un objecte, amb trets, fixació, propietat, gestió i compravenda; igualment com si es tractés d'una cadira. Això ha permès, per exemple, el procés que ha estat denominat folklorisme i, des d'aquest procés, ha estat possible que fos analitzada des de models teòrics (a casa nostra, sobretot, a partir de les propostes de Josep Martí: *El folklorisme, uso y abuso de la tradición*. Barcelona: Ronsel, 1996). O ha permès, també, tota l'operació de la «patrimonialització» (l'*heritage* anglès) o la denominada «posada en valor» (traducció directa de la *mise en valeur* francesa).

Altrament, si ens mostrem tosets a mantenir aquests fenòmens dins de l'estricta consideració de ser «activitat», aquestes operacions de patrimonialització es tornen conceptualment absurdes.

Perquè la tradició pugui servir a la funció de continuïtat sempre necessita el canvi. Necessita que el fer humà s'adapti, s'apliqui, s'ajusti, a l'ara i aquí. O sigui, que la transformi segons les circumstàncies dels diversos actors que hi intervenen. Com Woody Allen feia dir a un personatge seu (a *Deconstructing Harry*), «la tradició és la il·lusió de la continuïtat». Il·lusió que ha de ser alhora voluntat de continuïtat i, fins i tot, necessitat social de la continuïtat. No cal ni dir que totes les societats existeixen gràcies a aquesta continuïtat. Ara bé, la nostra societat —i amb això diferim d'algunes altres de fora de l'entorn europeu— divulga una imatge de tradició situada en allò estable, fixat, però alhora activa els mecanismes perquè la tradició s'adeqüi amb les transformacions que siguin oportunes. Hi ha, és clar, tensions i lluites entre el canvi i l'estabilitat. Però per una altra banda —i potser per mantenir en l'implícit la tradició efectiva—, molts dels símbols que es fan símbol de la idea de «tradició» ja han deixat de ser socialment actius,

Les identitats individuals i col·lectives es construeixen sempre sobre continguts simbòlics sotmesos contínuament a processos de reafirmació i legitimació. La implantació del burro català com a nou símbol identitari –amb resposta al toro d'Osborne esdevingut emblema espanyol– és contestat a les terres de l'Ebre amb un subratllat del caràcter igualment identitari del correbous.

ja han perdut la funcionalitat de la tradició útil per a la continuïtat. Ja no són activitats que tinguin una alta rellevància en el fer social present, sinó que han perdut la força funcional precedent. Llavors és quan –com suggereix la cita que encapçala el text– coincideixen amb els objectes de museu, fora d'ús més enllà de l'ús estrictament representatiu. Mentrestant, la «tradició invisible» va fent discretament el seu fet.

Hi ha, però, diverses festes que conserven un grau molt elevat d'acte de construcció col·lectiva, dins d'una representació simbòlica igualment molt important.

Vist així, no cal ni dir que totes les tradicions (i totes les cultures!) estan dins d'un continu procés de reinvençió. I tots els folklores ('folklore' entès amb el significat de l'escola nord-americana encetada per Ben Amos) són forçosament neofolklore.

Per tant, no hi ha tradicions que siguin més «autèntiques», o més «naturals», o més «legítimes», o encara més «d'arrel», que les altres. Pensar en una cultura –o en una llengua o en una música– «natural» seria simplement un oxímoron, ja

que des del sorgiment al segle XVIII, el concepte modern de natura es va establir precisament en oposició a allò fet pels humans, o sigui, «a la cultura». Cap element de cultura, doncs, pot ser «natural». La cultura és artificial per definició i no li podem aplicar –si volem ser una mica rigorosos– les metàfores biològiques de la natura (per molt que aquesta mena d'argumentacions siguin tan habituals!).

Precisament, jo crec que ens haurien de preocupar aquests usos d'autèntic, legítim o natural. Molt sovint l'acceptació acrítica i poc pensada d'aquests adjectius és allò que permet les operacions institucionals de la patrimonialització.

I al costat hi trobem l'ús de «poble» també dins d'una abstracció homogeneïtzada –i desposseïda de conflictes, de divergències i de circumstàncies. Ho podeu veure de manera magnífica, dins d'aquest dossier, a l'article «Nosaltres també!».

Perquè l'observació i l'estudi de com es construeixen els rituals col·lectius és, alhora, l'estudi dels valors, les actituds i les vivències individuals que contribueixen a cons-

truir la vida social. Els rituals que bastim en grup ens poden ajudar a entendre la manera en què individualment imaginem el nostre ser i el nostre fer. Som a través del fer i del dir. I els textos que teniu tot seguit ens obren unes quantes finestres per observar aquest món ritual que ens envolta. Cadascuna és un cas o tracta un àmbit concret, però alhora ens mostra moltes de les circumstàncies que en l'actualitat intervenen en la nostra vida social.

Els conceptes de continuïtat, de tradició i de festa –que tracta amb perspiciàcia Josep Martí– es fan efectius en els actes en què els expressem, i en cadascun de nosaltres es concreten vivencialment en un imaginari molt potent (malgrat que es mogui dins d'una certa nebulosa de símbols, de valors i d'interessos). L'anàlisi d'aquests elements ens posa al davant informacions desconegudes, oposicions d'elements que no havien vist la llum i paradoxes aparents que ens interroguen. Per exemple, per què la societat catalana considera «tradicionals» les ballades de sardanes i no considera «tradicionals» els partits de futbol? ¿No són totes dues activitats fruit d'un mateix període històric –igual «d'antics»– i fruit d'una mateixa societat de l'espectacle? I llavors ens adonem que els valors que hem anat aplicant a cada fenomen i el tipus de funcionalitat social que li hem permès les ha situades en dos àmbits ben distintes, i que els binomis antic/modern, propi/universal, tradicional/d'ús corrent hi conflueixen en unes geometries que els fan viure de manera molt concreta. I que aquestes geometries podrien haver estat construïdes de manera molt diferent (i potser ho seran en el futur). Sardanes i futbol ens parlen tots dos d'identitat de grup i d'identitat individual, però amb uns marcadors d'ús, de rellevància i de funcionalitat notablement diferents.

Una simple mirada a unes quantes pàgines web de festes o «tradicions» assenyalada de seguida quins són els marcs conceptuals que guien contínuament el fer social: les nocions que esmentàvem d'antic, d'autèntic, de natural, d'arrel i, és clar, el concepte més comú de «tradicional», continuen apareixent en els discursos com el fet més indiscutible. I aquí és on se situa l'interès de llegir un darrere l'altre «l'invent» o «reinvent» de

J.V. RECHINA

Totes les tradicions estan dins d'un continu procés de reinvençió. En la fotografia: drac de la processó del Corpus de València, introduït en la dècada de 1990 després de més de dos segles d'absència.

la tradició del ball pla de Sant Magí de la Brufaganya, amb totes les implicacions d'identitat —que és cercada perquè es fa necessària—, d'una imatge bucòlica repintada d'un cert ecologisme, i d'argumentar el valor amb una narració mítica acabada de crear (i que no desdiu gens ni mica de les argumentacions atemporals i mítiques de Joan Amades, per exemple). Però al costat hi tenim «l'autenticitat» de la Patum de Berga, i observem que segueix uns camins de construcció de grup i d'argumentació notablement semblants a la reinvençió del ball pla. Això sí, la valorització i la patrimonialització han fet de la Patum una festa indiscutible (i, conseqüentment, turística i cada vegada més intervinguda pels poders institucionals). La declaració de Patrimoni Immaterial de la Humanitat està tenint efectes evidents en el fer col·lectiu: el «valor» afecta, és clar, allò que ha estat tractat com a «producte». Els actors socials que gestionaven l'activitat de manera anònima, cada vegada es veuen més substituïts per decisions d'actors institucionals —i l'oposició que alguns vàrem manifestar en el moment de la declaració, malgrat ser poc entesa, potser ara s'entén més fàcilment.

A la vegada, les noves festes —sovint tan menyspreades per ser «invents d'ara» i no d'abans!— ens fan veure la notable potència creadora

que manifesta la societat (o sigui, la gent). Els versots dels alternatius del carnestoltes de Mataró mostren un exemple —enmig de tants casos que han sorgit en les ciutats catalanes en els darrers vint anys— de com el reciclatge de procediments expressius i orals no s'atura, i com troba vies d'incorporació perifèrica a la festa institucional, organitzada i controlada: enmig de la festa-espectacle es recuperen espais de festa conflicte, del diàleg entre tensions, sàtires i crítiques que permeten incorporar al sentiment de «ser grup» uns sectors que altrament van allunyant-se'n; espectadors cada cop menys implicats *versus* actors arriscats i conflictius. I un altre exemple —i una altra manera— amb el panorama d'eclosions singulars d'aquest, diguem-ne, «nou folklore independentista». ¿Com el folklore independentista basteix la distància i la coincidència envers l'habitual (o ja antic?) «folklore catalanista»? Castells, balls de bastons i símbols estètics i sons, ¿tenen el mateix valor? Aquí hi juguen diversos factors, entre els quals hi ha certes imatges i conceptes nebulosos d'ecologisme, de solidaritat internacionalista, de llibertats personals i de models alternatius de sociabilitat —des de la vida sentimental fins a les medecines alternatives, per apuntar només dos detalls.

D'altra banda, encara ens queda l'enorme oceà del folklore de l'ex-

pressió més de petit grup, del folklore de la narració cara a cara, que enllaça les històries d'aparegudes antigues amb les aparegudes de discoteca i de polígon industrial al cap de setmana. Però un folklore que ja no podem seguir si no hi tenim en compte les «noves» (o cada dia ja més reiterades?) xarxes de comunicació social. Tots recordem algun acudit de les torres bessones que, el setembre de 2001, no va trigar ni un dia a donar la volta al món i a ser explicat a bona part del planeta. Els rumors i la narrativa desplacen el cara a cara a una munió d'individualitats de formigueig incontenible que amaren i doten de significat la vida de moltes persones. Probablement som encara molt lluny de mesurar-ne l'abast que té en la vida de les persones (i alhora a valorar-ne les grans semblances que té amb la narració oral «de tota la vida»). No cal recordar que les identitats —individuals i de grup— es construeixen sempre narrativament. I que l'alta presència —proporcionalment— de la llengua catalana a la xarxa és un element que mostra la vitalitat del nostre entorn cultural.

La producció d'actes dins de la «tradició», doncs, no para. No para ni parerà, és clar. I estudiar-los i analitzar-los és, molt probablement, una de les maneres més eficaces —i apassionants!— d'acostar-nos a entendre la reinvençió del fer i del ser en la societat actual.